

"NEFS" KELİMESİNİN KUR'AN'DA KULLANILIŞI HAKKINDA BAZI NOTLAR (x)

Yazan: Regis Blachère

Çeviren: Ass. Sadık Kılıç

Müslüman sözlük yazarları, sözde İslâm öncesine ait, içinde "N-F-S" kökünden alınmış kelimeletin bulunduğu manzum metinler nakledeleler. Bununla beraber, bu metinlerin doğruluğu ve hangi döneme ait oldukları şüpheli görünmektedir. Arapçada bulunan bu *semitik* (Samî asıllı) kökten türemiş tabirlerin, kronolojik yönden doğru kullanılışlarına raslamak için, öyleyse, Kur'an'ı ve yedinci yüzyıl başlarını beklemek lâzım

Kur'an, nefis masdarından gelen iki fiil şekli ihtiva eder:

"Doğduğu zaman *-izā teneffese-* sabaha andolsun" (Tekvîr, 18),

"İşte yarışanlar, bunun için yarışsalar *-fe'tyetenāfesi l-mütenāfisün-*" (Mutaffifîn, 22). Birinci durumda, muhakkak bir istiare söz konusudur; ışık, sabahın soluğu gibi yayılır (1). İkinci ayette, soluk fikri zımnîdir: can atılan şeye ulaşmak için soluk tüketilir. Kur'an da *-şasılacak şey-* yahudî dilindeki nefes (naphes) kelimesine uygun düşen, bununla beraber Arapça'da çok sonraları fazlastıyla raslanan "soluk alma", "soluk" ve "soluma" anlamına gelen *nefes kâlibi* hiç görülmez. İsim olarak Kur'an'ın sunduğu kalıp, çoğulu enfus olan *nefs*'dir; nüfûş şeklindeki çoğulu -ki, Kur'an Sonrası Dil'de çok kullanılır- yalnız bir sûrede kullanılmıştır: Tevkîr, 7 (x) Rüzgâr anlamını ihtiva eden, hemen hemen, her kelimedede 69/olduğu gibi, *nefs kelimesi* de tabii olarak *müennes* (feminin) bir kelimedir. //

"Nefs" kelimesinin incelenmesi, O'nun, ancak kendisiyle münasebeti bulunan varlığa bağlı olarak düşünülmesiyle mümkündür. Calverley'in de hatırlattığı gibi,

x) Bu yazı, "Semitica, I 1948), Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, Paris" de yayınlanmıştır. Dipnot kısmında (x) işaretinden sonraki notlar bana aittir.

1) Bununla beraber Taberî (Tefsir, XXX, 50. sahifenin alt kısmında), el-Ferrâ tarafından sezilen (*Lişānu'l-'Arb*, VI, 238 ve aşağısı) bir mecaza işaret eder. Krş. Beydâvî (Fleischer bask., II, 389); (Her halde bu tefsir, eski bir rivayete göredir) "Sabahın solgun ışığı, rüzgâr ve meltem estiğinde, parladığı zaman..."

x) Müellif, terkibe girmemiş şeklini kastetmiş olsa gerek; çünkü *nüfûş* şeklinde çoğul hali muzaf olarak İsrâ, 15 de vardır.

nefs, hemen hemen her zaman beşerî varlıklar hakkında kullanılır. Nadir olarak Allah'a veya Putperestlikteki tanrılar, ve çok istisnai olarak cinler için kullanılır (2) Asla melekler için kullanılmaz. Bu ismin incelenmesinin sağladığı fayda, sadece bu açıdan değildir. Buna karşılık, *nefs*'in fonksiyonel değerlerini analiz etmek, bizi, kapsamı açık seçik olan sonuçlara götürür. Bununla beraber, o'nu işlerken ilk plânda, bu kelimenin semantik bir evrime sahip olduğu gerçeği çok geçmeden fark edilir. Eğer bazı fonksiyonel değerlerin hesaba katıldığı iddia ediliyorsa, şu halde, bu evrimi incelemekle işe başlamak uygundur.

Yahudî dilindeki *nefes* ile akad dilindeki *nāpistu* kelimeleri nin birkaç kullanılışı kaydedilmiştir. Her ikisi de "gırtlak", "boğaz" ve "ağız" manasıyla; Arabça'daki *nefs*, *nefes* kelimelerine uygun düşerler (3). Kur'an ifadesi, aynı anlamı yükleyerek *nefs* kelimesinin yalnız bir örneğini sunar.

"Ve haklarında hüküm geri bırakılan o üç kişinin de tevbelerini kabul etti. (Çünkü) yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, nefisleri kendilerini sıklıkça sıkıyordu -ve *dākāt 'āleyhim enfusuhum*-" (Tevbe, 118).

Bu son ifadedeki anlama gelen ve bu gün kullanılan bir deyim bilinmektedir: *dākā şādrī* (göğsüm daraldı, rahatım yerinde değil, kaygılıyım). Bu ifade Kur'anda da görülür.

"Andolsun, Biz biliyoruz ki onların söyledikleri yüzünden göğsün daralıyor -*yağıku şadruke*-" (Hicr, 97).

Şarkın diğer milletlerinin müşterek inanaçlarını da dile getiren Kur'an, meselâ, şöyle der:

"Allah, öldükleri sırada canları alır, ölmeyenleri de uykularında (bedenlerinden alıp kendilerinden geçirir); sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekilerini de belli bir süreye kadar (bedenlerine) gönderir... -*Allāhu yetevfeft-70/enfuse*..." (Zümer, 42) (4) // Bu ayette *nefs*, vücuttan çıkarak baygınlık (burada uyku) veya ölüm getiren ve tekrar ona girerek-dirilme (burada uyanma) (5) yı tahrîk eden hayatî prensiptir. Başka yerde bu mana, aynı biçimde doğrulanmış olarak bulunur:

"Onların ne malları, ne de evlatları seni imrendirmesin. Allah bunlarla onlara dünya hayatında azab etmeği ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor -ve

2) l'Encyc. de l'İslâm (*nefs mād.*) III, 88.

3) Jean, *Tentatives d'explications du "moi" chez les anciens de l'Orient méditerranéenne*, Revue, Hist. des religions, CXXI (1940) 112, 114; Dhorme, *l'Idée de l'au-delà dans la religion hébraïque*, Revue, Hist. des religions, CXXIII (1941) 117.

4) Krş. En'âm, 60: "O'dur ki, geceleyin sizi öldürür (gibi uyutur), gündüzün ne işlediğinizi bilir."

5) Babilonyalı ve yahudî olgular için bkz., Jean, 115; Dhorme, 118.

tezheķā enfusuhum-" (Tevbe, 55, 85). Kitab-ı Mukaddes metinlerinde olduğu gibi (6) Kur'an, da da, *nefs* "hayatı soluk" teriminin fanî bedene sıkı sıkıya bağlı bir prensibi göstermiş olması çok önemli olarak beklenen şeydir; *nefs*, kaderini paylaştığı bu fanî dayanaktan ayrılmaz. İlahilikten kaynaklanan ve bu ilâhî güç tarafından ölümlü maddeye üflenen "hayat prensibi" söz konusu olunca, Kur'an'ın *nefs* terimini kullanmamasında, öyleyse, şaşılacak bir şey yoktur. Bu durumda *rûh* (yahudî dilinde: ruah) ismiyle karşılaşılr. Tekvîn II: 7 deki şu anlatım da böyledir:

"O zaman Yahve Elohim insanın burun deliklerine hayat olduğu (*nismat hayyim*) üfledi. Ve insan canlı bi mahluk (*nefes hayyah*) oldu!".

Bu ifade Kur'an'da da aşağıdaki şekilde bulunur.

"Hatırla o vakti ki Rabbin meleklerle: "Ben, kuru bir çamurdan, süretlenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım. O halde Ben onu ahenkli bir biçimde şekillendirdiğimde ve ona ruhumdan (*min rûnî*) üflediğimde, siz derhal ona secdeye kapının" dedi" (Hicr, 2). Yine Şâd, 72 ayetinin metni de böyledir. Karşılaştırınız: "Ona ruhundan *-min rûhîhî-* üfledi" (Secde, 9). // 71

Öyleyse kitab-ı Mukaddes'te görülenin aksine (7) Kur'an Dili'nde "hayatı soluk" "yaşatıcı rûh" anlamına gelen *nefs* ile, "hayat rûhu" ve "mânevî rûh" anlamına gelen *rûh* arasında sürekli bir ayırım vardır. Rûh ismi, Kur'an'da, *nefs* (8) kelimesinden daha nadir bir kullanım olduğundan, şu problem ortaya çıkmaktadır. *Rûh* kelimesinin çok az alışılmış ve belki de-daha eski telâkkilere katılmak üzere gelen, dışardan alınmamış kavram olup olmadığı...

Kur'an, *nefs*'in, *kan* anlamına geldiği kullanım örneklerini ihtiva etmez (9). (9). Kan anlamına, "hayat soluğu"nun yerleştığı bir nevi akışkan maddeyi ifade eder. Öyleyse *nefs* terimini, İbranca'da çok rastlanan maddî ve müşahhas kavramlardan (10) kurtarılmaya yönelen Kur'an Dili, çok bariz bir gelişme gösterir.

6) jean, 11 .

7) İbranca'da *nefes*'in yerine *ruah*'ın kullanılışları hakkında bkz., jean, 119.

8) *Rûh* -ister "Rûhu'l-Kudûs" anlamında, isterse "insan rûhu" anlamında olsun- sadece yirmi kadar yerde geçtiği halde, *nefs* tabirine yüzlerce defa raslanır.

9) İbn Manzûr, *Lişânu'l-'Arab* (VI, 234, N-F-S mad. da, İslâm Öncesi'nin Hicazlı bir yahudî şairine ait, aşağıdaki mısrasını nakleder:

"Kılıçların keskin ağızından kanlarımız akıyor"

تسيل على حد الضبات نفوسنا

Ve, bu lügâtçi *nefs*'i "kan" ile açıklar. Fakat bu mısra gerçek midir? Şayet gerçekse, tarihi nasıl belirlenir? Öte yandan bilinmektedir ki Arabça, *nâfıs* veya *nâfus*'un, Aramca *nefsin* "ağıt, mersiya" anlamında kullanılışına tamamen yabancıdır.

10) jean, a.g.e., 116, 117.

Bununla beraber, bu soyutlamaya rağmen, Kur'an anlayışında nefis'in orijinine özgü, bir çok unsurlar da bulunmaktadır. Bundan dolayı Kur'an'da, nefis'in, günaha temayülün ve dünyaya ait isteklerin odak noktası gibi karşımıza çıkması, her halde tesadüfi değildir:

Günaha düşüren odur (Bakara, 130; Kâf, 16). Kur'an'ın ifadesine göre Samiri'ye Altın Buzağı dökmeği telkîn eden odur (Tâha, 96); heva ve heves onda yatmaktadır (Necm, 23); ve nihayet bir arab için en alçaltıcı şey olan cimrilik, onda yerleşmiştir (Teğabun, 16). Öyleyse yapılması gereken ödev, ona hakim olmaktır (Kehf, 28). Çünkü:

"... Ama kim Rabbi'nin makamından (O'nun huzurunda duracağı demden) korktu ve nefsirini hevadan alıkoyduysa -ve *nehe'n-nefse 'âni'l-hevâ*.- işte muhakkak 72/cennet onun varacağı yerin tâ kendisidir (Naziât, 40-41).// Diğer bir ayette nefis *levvâme* "alabildiğine kınayan" diye vasfedilmiştir (Kıyame, 2). Müfessirlerin, mânânın kesin olmayışından ileri gelen bir takım tereddütleri olsa da (11), kesin olarak burda hristiyanların *vicdân* diye adlandırdıkları şeyin görevini yapan nefis söz konusu değildir (x). Anlaşıldığına göre buradaki sıfat, sadece hüküm günü, yeryüzü hayatındayken kurtuluşu için daha çok sevap biriktirmemekle kendisini kınayan nefis'i düşündürür.

11) Meselâ Beydâvi (*Envâru't-Tenzil ve eşârü't-Te'vîl*, II, 371), ikisi çok farklı olan üç yorum verir.

-x) Kur'an'da vicdan mefhumunun varlığı ayrı bir araştırma konusu olmakla beraber, biz, çok kısa biçimde bazı müfessirlerin *Nefs-i Levvâme*'yi anlama biçimlerini sunmayı yararlı görüyoruz:

Hasan Basri'den gelen rivayetlere göre, burada mü'min söz konusudur: Sürekli nefisini kınar, azarlar... Facir ise, adım adım çeker gider; nefisini azarlamaz (İbn Kesir (v. 774/1372) *Tefşuru'l-Şur'âni'l-Azîm* (4 ciltlik), IV, 448; es-Suyûtî (v. 911/1505), *ed-Durru'l-Menşûr fi't-Tefşir bi'l-Me'sûr*, VI, 287). Yine O'na göre: "Gök ve yer ehlinden hiç bir nefis yoktur ki, kıyamet günü kendisini zemmetmesin, kınamasın... (*Ed-Durru'l-Menşûr*, a.y.; *Tefziru'l-Şur'ân...*, a.y.) Görülen odur ki, bazı rivayetlerde *zem ve kınâmâ* işi kıyamet gününe hasredilirken, bazı rivayetlerde böyle bir hasr söz konusu değildir. Meselâ: Sa'îd ibn Cubeyr ve İbn 'Abbas'ın görüşleri...

Rivayet tefsirlerinin bu anlayışlarına ilâveten. Dirayet tefsirlerinin farklı bir yorumu olmayıp, rivayet edilen haberleri aktarmakla yetinmektedirler (Meselâ: *Beydâvi*, II, 287; *Medârik*... III, 621). İbn Cerir et-Taberi ise: "Bu konudaki sözlerin tamamı birbirine yakındır. En uygun olan anlayış, ayetin zahiridir. Yani bu nefis hayır ve şer fillere mukabil sahibini kınayan, elden kaçırdığı şeylere üzülen, pişman olan nefistir" derken (İbn Kesir, a.y.) zaman olarak bir hasra gitmemiştir.

Müfessirlerimizi, *zem* ve *kınamanın* kıyamet gününde olacağı gibi, bir hasra sevkeden, bu ayetin; hemen kıyamet günü söz konusu olan 1. ayetten sonra gelmesidir. Nitekim Beydâvi bunu şöyle ifade eder: "...Kıyamet gününe bitmiştir; çünkü kıyametin kopmasından gaye o'nun cezalandırılmasıdır!..." (*Beydâvi*, a.y.; *Âlûsî* a.y.) Nefs-i Levvâme'nin böyle anlaşılmasında, ayetin sibakı kadar

Ayrıca burda, Kur'anî ifadede çok sıkça bulunan ve İslâm tebliğinin temel prensiplerinden biriyle bütünleşen yeni bir olgular serisine gelmiş bulunuyoruz; ki oda: ahiret gününde ferdi mesûliyet kavramıdır. Kur'an yeniden dirilmeyi, bedenî bir dirilişten başka bir tarzda bildirmemesine rağmen, ilâhî adaletin karşısına çıkacak olan insan varlığını göstermek için, bedeni belirten her hangi bir kelime kullanmaz. Bazı kere mücerred bir mefhum olan *el-insân* kelimesini kullanır. Daha sık olarak da, *nefs* kelimesini kullanmaya baş vurur. Şayet *nefs* kelimesinin, "ben (moi)" mefhumunda şuur ve süreklilikle donanmış başlıca unsuru temsil ettiği düşünülürse, bu tamamen mantıkî sayılır Buradaki *nefs*, bizim anladığımız mânâda "rûh" (lâme)" mudur? Bu, çok şüpheli, Bu terim, ilk anlamda, bir dereceye kadar müşahhas çağırışlar taşır. Ahiret gününde *nefs*, diriltilecek olan insanın geçmiş fiillerinden sorumlu olan mü'min rûhudur. Demekki âdeti, yarıncının önündeki sanık gibi gösterilir. Zaten çok çeşitli olmayan hafif temaslarında Kur'an, *nefs*'i, kendisini savunmak için ürkek ve mütereddit ilerlerken tasvîr eder:

"Hakikat senin Rabbin, bunların ardından da çok bağışlayıcıdır. O gün her nefis kendisiyle uğraşacak *-kullu nefsin tucâdilu'ân nefsiha-*" (Nahl, 111) (x).

Her nefis ancak Allah'ın izniyle konuşacak (Hûd, 105) ve yeryüzün de yapmış olduğu şeyleri görecektir (İnfitar, 5); her nefis, kendisini zor duruma düşüren veya kendisinin lehinde olan fiillerin neler olduğunu bilecektir (Tekvîr, 14; İnfitar, 5). Hiç bir nefse haksızlık yapılmayacak (Enbiyâ, 47; Yasîn, 54), fakat "Her nefse kazandığı (nın karşılığı) tam olarak verilecektir" (A. İmran, 25, 161; krş. Nahl, 73 111; Zümer, 70) //Hüküm giyen nefisler, akıbetlerinden dolayı ağlayıp, dövünecekler (Ahzab, 66), ama bu boşunadır; zira, "O din gününde hiç bir nefis başka bir nefis için, bir şeye malik değildir (İnfitar, 19; krş. Bakara, 48, 123).

Din Gününün Hakimi önünde, mü'min ruhun bu kısa anlatımı, (Hz.) Muhammed'in ve çağdaşlarının düşüncesinde, ne nisbette daha somut bir takım

(Sayfa 188'den devam)

Hiz. Peygamberden rivayet edilen haberlerin de te'siri vardır. Resûl-i Ekrem'den şöyle bir haber nakledilmiştir: "İtaatkâr ve günahkâr hiç bir nefis yoktur ki, kıyamet gününde kendisini kınamasın; eğer iyilik yapmışsa, "niye daha çok yapmadım" diye, eğer kötülük yapmışsa, "Ah, keşke az kötülük yapsaydım!" diye..." (Alûsi, XXIX, 136). Biz bu konuda sözü fazla uzatmadan, vicdanın anlamı ve fonksiyonuna yaklaşımı bakımından çok uygun olan Alûsi'nin şu tesbitini nakledeceğiz: "Tasavvuf erbabına göre *nefs-i levvâme*, *nefs-i emmâre*'nin üstünde, *nefs-i mutmâinne*'nin ise altındadır. Sofilerce şöyle tarif edilir: "Bu nefis, gaflette bulunmadığı sürece kalbin nûriyle nurlanır. Zulmanî yaratılışının hakim olması sebebiyle kendisinden bir kötülük sadır olduğunda, kendisini kınamaya, kendinden nefret etmeye başlar..." (Alûsi, XXIX, 136-137).

x) Sözkonusu ayet: "... Herkes canını kurtarmak için uğraşır" şeklinde de anlaşılmaktadır; "Kendisi için uğraşır, kurtuluşu için gayret eder; başkasının durumu o'nu ilgilendirmez; 'nefsi nefsi' der" (Beydâvi, I, 285).

çizgilerle bulunuyordu? Bu anlatım biçimini, diriltiilenleri, bahtlarından tasalı, başları önde (Naziat, 9; Kamer, 7), ellerinde yaptıklarının belgesi olduğu halde (İnşikak, 7, 10) birer birer ortaya çıkarken anlatan diğer Kur'an ayetlerinde de görüyoruz. Burada çok sonraları mu'tezile kelâmcılarının karşlarına çıkacakları ağır bir *antropomorfizm* kalıntısı vardır (x).

Bununla beraber Kur'an, dağınık olarak, Fransızca'da aşağı yukarı "âme" (Je lis en votre âme: ruhunu okuyorum) anlamında olabilen ve kesinlikle gelişmiş bir mânada *nefs* kelimesinin bazı kullanışlarını sunuyor gibidir. Ya'kûb'un oğulları ikinci defa Yûsuf'un bulunduğu şehre gelince, babalarının tavsiyesi üzerine şehre dağınık girerler:

"(Bu yaptıkları) Allah'ın takdirinden hiç bir şeyi onlardan savamazdı. Yalnız Ya'kûb içindeki *-fi nefsi Ya'kûb-* bir dileği açığa vurmuştu" (Yûsuf, 68)

Kur'an'ın bir başka yerinde de şunu okuyoruz:

"Biliniz ki Allah nefislerinizde olanı *-mâ fi enfusikum-* bilir" (Bakara, 235).

Aynı şekilde Allah'a hitab eden İsâ şunu itiraf eder:

"Sen benim nefsimde olanı *-mâ fi nefsi-* biliyorsun, ben senin nefsinde olanı *-mâ fi nefsi-* bilmiyorum" (Maide, 116; krş. Bakara, 241 ve bilhassa Enfal, 53). Müfessirlerin bu ayette, Allah hakkında *nefs* tabirinin kullanılmış olmasından sıkıntıya düştükleri anlaşılmaktadır. Onların düşündüğüne göre buradaki *fi nefsi* deyimini "indeke" "en toi" deyimleriyle eş anlamlı olmalıdır (12). Bu yorum kabûl edilebilir olsa da, tekellüflü olarak telâkkî edilebilir. Gerçekten diğer ayetlerde, Kur'an, meselâ şöyle der:

74 "Allah kâlblerindeki bilir" (Nisa, 63); // veya:

"Rabbin muhakkak göğüslerinin gizlediği şeyi bilir" (Nemli, 74).

Buradaki kalpler *-kulûb-* ve göğüsler *-şudûr-* terimleri, öyle görülüyor ki, hakikî anlamda kullanılmışlardır. Öyleyse yukarda kaydedilen ayetlerdeki *nefs* kelimesinin "düşünce merkezi (réceptacle de la pensée) ne, belki de iç, derûn (for interieur) a delâlet ettiği düşünülebilir. Bütün bunlardan *nefs* kelimesinin "hayatî soluk (souffle vital) şeklindeki ilk anlamından ne kadar uzaklaşmış olduğu hissedilir.

Kur'an ayrıca, içinde *nefs* teriminin "beşerî varlık" (être humain), "beşerî şahsiyet" (personne humaine) anlamlarından daha çok gelişmiş bir anlamı sundu-

x) Kur'an'ın bu üslûbunda hiç de antropomorfik bir düşünce yoktur. Üslûb ve anlatım bütünlüğü içinde ele alınacak olursa, bu tür ifade ve tasvirlerin ahlâkî bir gayeye müstenid oldukları görülecektir. Öte yandan *antropomorfizm*, Tanrı veya tanrıların kişiselleştirilmesiyle (*teşbih, tecsüd*) ilgilidir.

12) Özellikle bkz., *Lişânu'l-'Arâb*, N-F-S mad., VI, 234.

ğu, çok sayıda bir seri ayet takdim eder. Burada Fransızca veya Eski Latince'ninkine benzeyen ve daha-önce Akadca'da bilinen (13) bir anlam kayması, açıkça görülür. Ama yine de bu kullanışta eski kavramların varlığı da iyice hissedilir. Nitekim bütün insanlığın Ademden geldiğini hatırlatarak, Kur'an der ki:

"Sizi tek bir nefisten *-min nefsin vâhideh-* yaratan Rabbiniz'den korkun"¹³ (Nisa, 1; Zümer, 6; krş. En'âm 98, A'daf, 189).

Başka yerde nefis, ferdî (individuel), tek başına (izolé), yaşayan ve son saate kadar kaderini izleyen beşerî varlığı (être humain) gösterir. Kur'an sık sık ölümüdü dünya olgusu üzerinde durur:

"Her nefse, ancak gücünün yettiği teklif olunur" (Bakara, 233, 286; krş., A'raf, 42; Mu'minun, 62), "Hiç bir nefis nerede öleceğini bilemez" (Lokman, 34) ve "Her nefis ölümü tadıcıdır" (A. İmran, 185; Enbiya, 35; Ankebût, 57). Bununla beraber, "Her nefis ancak, Allah'ın izniyle ölür" (A. İmra 145). Allah zaten eceli gelince, kişiye mühlet tanımamıştır (Münafikûn, 11). Çeşitli yerlerde Kur'an Mûsa tarafından öldürülen bir şahıs (nefs) tan bahseder (Tâhâ, 40; Kasas, 19, 33) Her ne kadar kısas-hükmüne göre, "Bir şahsın intikamını almak için bir şahsı ortadan kaldırmak" (Maide, 45) meşrû ise de, buna mukabil şuna da raslanır:

"Haklı olmanın dışında, Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmeyin" (En'âm; 75 151; İsra, 33; krş., Bakara, 54 ve Kehf, 74). //

Bir çok-erde, Kur'an anlatımı içinde, nefislerin malla birlikte kullanıldığı, kalıplaşmış bir tabir görülür:

"Mallarımız ve nefislerinizle *-bi emvalikum ve enfusikum-* Allah yolunda cihad ediniz" (Tevbe, 41; krş., Bakara, 155; Tevbe, 111; Saf, 11) (14).

Buraya kadar nefis terimi bize, bazen kaypak olan, fakat her zaman ilk anlam olan "hayatî soluk" (souffle vital) mânasıyla ilişkili bir kavram olarak gözüktür. Geriye şu mesele kalıyor; bu isim bir çok yerde, isim değerini asla kaybetmeksizin, daha da değişmiş bir anlama kaymış görünüyor ki o da, Arabca'da *réfléchi* (dönüşlülük) kavramını ifade etmesidir. Fiilin direkt tümleci olarak-nefs, işin bizzat fail üzerine terettüp ettiğini de gösterir:

"Nefislerinizi kınayın *-lûmû enfusekum-*" (İbrahim, 22).

"Onlar ancak kendi nefislerini *-illâ enfusehum-* helak ediyorlar" (En'âm, 26).

Keza çokca bilinen *zalama nefsehu*: "kendisine-zulmetti", "kendisine zarar verdi" deyişi de Kur'anda çok siktir. Bazen de ifade daha uzundur. Şöyle ki:

Nefislerinizi çıkartınız *-ehricû enfusekum-*, yani "çıkınız" (En'âm 93).

13) Napsitu "şahıs", "fert" hakkında bkz., jean, a.g.e., 113.

14) Belirtmeliyiz ki Fransızca'daki "comme un seul homme (bir tek adam gibi) deyişi, Lokman, 28 ayetindeki *ke-nefsin vâhîdetin* deyimine uygun düşer. Krş., Beydavî, *Envâr...*, II, 27.

Diğer bazı hallerde nefis terimi, mütekebil dönüşlülüğü ifade eder:

"Nefislerinizi *-enfusekum-* diyarlarınızdan (birbirinizi meskenlerinizden) çıkarmıyacaksınız, (...) diye..." (Bakara, 84) (15).

Bir harf-i cerrin girmesiyle nefis kelimesi, dolaylı veya şarta bağlı dönüşlülük ifade eder. Şöyle ki:

"(...) İsrailin nefisine *-'âlâ nefsihî-* haram kıldığı şey müstesna" (A. İmran, 93).

"Allah; nefisine *-'âlâ nefsihî-* rahmeti vacib kıldı" (Enâm, 12, 54)
76 // Kim iyi iş yaparsa kendi nefsi içindir *-fe li nefsihî-*" (Fussilet, 46).

"Nefislerinde şöyle-diyorlar *-ve yekûlûne fî enfusihim-*" (Mücadele, 8).

"Nefislerine yardıma *-naşra enfusihim-* güçleri yetmiyor" (Enbiya, 43).

Listesi pek çok uzatılabilecek olan bu örneklerde görülmektedir ki, *nefs* ismi, daima "rûh" ve "kişi" terimlerine komşu bir anlamla görülmektedir. Öyleyse bizim o'nu bir dönüşlülük değeriyle anlamamızın sebebi sadece bizim Avrupaî linguistik şuurumuzdur. Gerçekte Kur'an, meselâ:

"Nefislerimizin aleyhine, *-âlâ enfusinâ-* şahidlik yaptık, dediler" (En'âm, 130) dediğinde, nefis teriminin takdîm ettiği kavramların dışına hiç çıkmıyor. Burada "şahıs", "beşerî" varlık" kavramı da görülmekte ise de, ve fakat, bilhassa "fiille-rinden sorumlu rûh" kavramı belirlemektedir.

Geçen tahlilden, Kur'anî Dilin, nefsin: "hayatî soluk" (*souffle vital*), "fanî bedenle ilgili yaşatıcı rûh" (*âme vegetative*) anlamını da tanıdığı izlenimi ortaya çıkıyorsa da, en azından bu anlam daha az ve uzaktan sunulmuştur. Çok daha sıkça görülen şey; *nefs* teriminin "dünya zevklerine mâil ve hüküm gününde sorumlu ruh" ve bir de, "beşerî varlık", "beşerî şahsiyet" anlamıyla beraber sunulmuş olmasıdır. Bundan 7. yüzyılda Batı Arabistan'da ve bilhassa Mekke'de yegâne gerçek kullanılan şekillerinin bu anlamlar olduğu sonucuna varılabilir mi? Tamamen hayır; "dünya zevklerine eğilimli ve hüküm gününde sorumlu rûh" anlamının, sıkı sıkıya İslâmî Tebliğe bağlı olduğunu düşünmek yerinde sayılır. Ve bu arada da, böyle bir kavramın asıllarının güç ve zorlu problemi, 8. asırda Arapça sahaya 77/da yerleşmiş olarak bulunur.//

15) "Kendinizi boş işlerde yormayın", "kendinizi öldürmeyin", birbirinizi öldürmeyiniz" anlamlarına da gelebilen *lâ taktulu enfusekum* (Nisa, 29; krş. Bakara, 54, 85) ifadesinin belirsizliği bundandır.